

Vergaderjaar 2002–2003

22 112

Nieuwe Commissievoorstellen en initiatieven van de lidstaten van de Europese Unie

Nr. 253

BRIEF VAN DE MINISTER VAN JUSTITIE

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 18 december 2002

Bijgaand bied ik u de concept-regeringsreactie aan ten aanzien van het op 19 april 2002 door de Europese Commissie gepubliceerde Groenboek «betreffende alternatieve wijzen van geschillenbeslechting op het gebied van het burgerlijk en handelsrecht». ¹ In het BNC-fiche van 14 juni 2002 (TK vergaderjaar 2001–2002, 22 112, nr. 238) is reeds kort ingegaan op de hoofdlijnen van het Groenboek en de daarin door de Commissie opgeworpen vragen.

De Commissie heeft aangegeven dat «bij voorkeur uiterlijk vóór 15 oktober 2002» reacties kunnen worden toegezonden op het Groenboek, meer in het bijzonder op de daarin opgenomen vragen. Nederland heeft de Commissie verzocht om deze termijn te mogen overschrijden. Dit verzoek is door de Commissie gehonoreerd.

Het Groenboek heeft tot doel de aanzet te geven tot een breed overleg met alle belanghebbende kringen, ter voorbereiding van concrete maatregelen.

De Commissie is voornemens begin 2003 een openbare hoorzitting over dit onderwerp te houden. Op basis van de uitkomsten van dit brede overleg en op basis van de ontvangen reacties van de lidstaten en andere belanghebbenden wil de Commissie de lijnen van haar beleid tijdens de komende jaren als promotor van zowel wetgevende als operationele initiatieven uitzetten.

De Minister van Justitie,
J. P. H. Donner

¹ Ter inzage gelegd bij het Centraal Informatiepunt Tweede Kamer.

Groenboek: Alternatieve wijzen van geschillenbeslechting op het gebied van het burgerlijk en handelsrecht

Ingevolge uw verzoek treft u onderstaand de reactie aan van de Nederlandse regering op het Groenboek betreffende alternatieve wijzen van geschillenbeslechting op het gebied van het burgerlijk recht en het handelsrecht (*Alternative dispute resolution; ADR*)

Inleiding

De Nederlandse regering heeft met belangstelling kennis genomen van de inhoud van het Groenboek. Zij acht het een goed initiatief van de Commissie om op basis van een Groenboek een uitgebreide raadpleging op gang te brengen omtrent de ontwikkelingen op het terrein van de alternatieve geschillenbeslechting in de Europese Unie. Het Groenboek wil onder meer aan de hand van de gestelde vragen nagaan welk optreden de kwaliteit van ADR op Europees niveau – uit oogpunt van toegankelijkheid, doeltreffendheid en waarborging van een goede rechtsbedeling – het meest ten goede zou komen. Daarnaast wordt aandacht gevraagd voor een aantal juridische problemen die bij de toepassing van ADR bij grensoverschrijdende conflicten aan de orde kunnen komen.

Algemeen

De Nederlandse regering acht het van belang dat naast een goed functionerend systeem van overheidsrechtspraak (de toepassing van) alternatieve mogelijkheden voor conflictoplossing word(t)en bevorderd. Oplossing van geschillen behoeft niet altijd of niet uitsluitend langs juridische weg te geschieden. De juridiseringstendens in de samenleving leidt ertoe dat bepaalde problemen onnodig op het bord van de rechter terecht komen. Beter oplossingen van sommige geschillen zijn mogelijk door een andere methode van geschillenbeslechting te bezien, waarbij partijen zelf de verantwoordelijkheid voor die oplossing blijven dragen en het conflict niet aan een derde – met name de rechter – ter beslechting voorleggen. Het is daarom van belang andere oplossingsmechanismen, met name mediation, te stimuleren.

Nederland staat een terughoudende benadering voor, met name daar waar het het streven naar gemeenschappelijke regelgeving betreft. In de eerste plaats lijken zich in de Nederlandse (rechts)praktijk geen concrete problemen voor te doen die een regelcomplex op gemeenschapsniveau rechtvaardigen. Daarnaast geldt ten aanzien van de inhoud van ADR-procedures nu juist als één van de belangrijkste voordelen dat deze aan zo min mogelijk processuele formaliteiten zijn gebonden. Buitengerechtelijke systemen zijn mede daardoor vaak beter toegesneden op de aard en de waarde van het onderliggende geschil, zodat burgers in bepaalde gevallen op een snellere, eenvoudige en goedkopere manier «hun recht kunnen halen». Ook in grensoverschrijdende conflicten zou het gebruik van dergelijke buitengerechtelijke (en daardoor aan minder formaliteiten gebonden, vormvrije) procedures ingewikkelde wetgevings- en jurisdictieproblemen moeten kunnen omzeilen. Voorkomen moet worden dat (de uitkomsten van) ADR-systemen aan juridisering ten prooi vallen.

Belangrijk is tenslotte dat Nederland nog volop bezig is de toepassingsmogelijkheden en de daarbij behorende randvoorwaarden van ADR, met name mediation, te verkennen en onderzoeken. Zo lopen momenteel projecten met doorverwijzing naar mediation in de justitiële infrastructuur, wordt in aanvulling daarop een aantal wetenschappelijke onderzoeken uitgevoerd en zal op korte termijn tevens onderzoek worden gedaan naar de mogelijkheden en meerwaarde van hetvoorafgaand aan de juridische

procedure-verplicht stellen van mediation. Mede aan de hand van de uitkomsten van deze onderzoeken zal moeten worden besloten wat in Nederland de plaats van ADR en met name mediation in het rechtsbestel zou moeten zijn. Daarbij komt ook aan de orde wat de rol van de overheid in dit kader zou moeten zijn en hoever deze strekt. Een regelcomplex op Europees niveau, is gezien het risico van verstarring op dit moment onwenselijk en evenmin noodzakelijk.

Wel meent Nederland dat in aanvulling/voortbouwend op de reeds onderzochte werkzaamheden (hoofdstukken 1 en 2 van het Groenboek) het de komende periode nuttig is dat de EU een coördinerende rol speelt in de informatievoorziening omtrent de buitengerechtelijke mogelijkheden bij de oplossing van (grensoverschrijdende) conflicten en de formulering en naleving van gemeenschappelijke beginselen of gedragscodes. Nederland acht het dan ook van belang dat ook op EU-niveau de toepassing van ADR-systemen wordt bevorderd. Daardoor worden burgers over hun nationale grenzen heen gestimuleerd om de oplossing van hun geschillen niet altijd of niet uitsluitend langs juridische weg te zoeken en zoveel mogelijk zelf verantwoordelijk ervoor te (blijven) dragen. Bovendien kan daardoor worden voorkomen dat bepaalde problemen onnodig op het bord van de rechter terecht komen.

Antwoorden op vragen Groenboek ADR

1

Bestaan er problemen die een communautair optreden op het gebied van ADR zouden rechtvaardigen? Zo ja, welke zijn dan die problemen? Wat zou volgens u dan de algemene benadering van ADR door de instellingen van de Europese Unie moeten zijn, en wat zou de draagwijdte van dergelijke initiatieven kunnen zijn?

In de Nederlandse (rechts)praktijk doen zich op dit moment geen problemen voor die een gemeenschappelijk optreden noodzakelijk maken. Het Nederlandse standpunt is dat terughoudendheid zou moeten worden betracht ten aanzien van de regulering en uniformering van (regelgeving rond) ADR-systemen.

Een belangrijk voordeel van deze systemen boven juridische procedures is nu juist dat ze aan minder vaste regels gebonden zijn, waardoor de toegang tot het recht voor partijen wordt vereenvoudigd. Strikte regulering (zowel op nationaal als op Europees niveau) zou afbreuk kunnen doen aan de flexibiliteit van ADR-systemen en de ontwikkeling van ADR-systemen kunnen afremmen. Daarnaast raakt regulering aan het materiële overeenkomstenrecht. De tussen partijen gemaakte afspraak een buitengerechtelijke procedure te volgen in geval van een onderling conflict, is een (beding in) overeenkomst.

Nederland merkt in dit verband op dat eventuele maatregelen op dit gebied hun grondslag zouden moeten vinden in artikel 65 EG-Verdrag (en niet in bijvoorbeeld artikel 308 EG-verdrag). Dat betekent dat zodanige maatregelen betrekking moeten hebben op burgerlijke zaken met grensoverschrijdende gevolgen. Een eventuele regeling zou dus beperkt moeten blijven tot daadwerkelijk grensoverschrijdende buitengerechtelijke geschillen.

Onafhankelijk van het al of niet grensoverschrijdend karakter van het geschil, is de toepassing van ADR veelal gebaseerd op een in een overeenkomst tussen partijen opgenomen clausule en leidt zij veelal tot de totstandkoming van een (vaststellings-)overeenkomst tussen partijen. Een eventueel probleem van wederzijdse erkenning lost zich in dat geval op in een probleem van geldigheid van de overeenkomst naar het daarop toepasselijke recht. Wat het toepasselijke recht betreft, zijn de lidstaten

van de Europese Unie gebonden aan het Europees Verbintenissenverdrag van 1980 (EVO). Voor zover ADR wordt beheerst door het interne contractenrecht van de lidstaten, ziet Nederland geen ruimte en ook geen aanleiding voor initiatieven strekkende tot harmonisatie. De toepassing van ADR kan ook leiden tot een bindend advies van een derde. In dat geval kan de vraag rijzen in hoeverre een zodanig advies voor erkenning in aanmerking komt in een andere lidstaat dan waar het is gegeven. Zonder nader vergelijkend onderzoek kan niet worden beoordeeld of met betrekking tot dit punt behoefte bestaat aan communautaire regelgeving.

Het beleid van de EU zou zich moeten richten op bevordering van de toepassing van ADR bij grensoverschrijdende conflicten. Daarbij kan in de eerste plaats gedacht worden aan een coördinerende rol voor wat betreft de informatievoorziening. Voorts zou de EU een initiërende, stimulerende, rol kunnen hebben ten aanzien van de formulering en naleving van gemeenschappelijke beginselen of gedragscodes waaraan burgers vertrouwen in de verschillende ADR-systemen kunnen ontlenen.

2

Zouden de te nemen initiatieven ertoe beperkt moeten blijven dat, gebied per gebied, beginselen worden opgesteld die op één enkel gebied (bijvoorbeeld het handelsrecht of het familierecht) van toepassing zijn en die dus tussen die verschillende gebieden differentiëren, of zouden die initiatieven zich integendeel in de mate van het mogelijke moeten uitstrekken tot alle gebieden die tot het burgerlijk recht en het handelsrecht behoren?

In principe zou enkel onderscheid gemaakt moeten worden tussen de verschillende terreinen op het gebied van het burgerlijk- en handelsrecht, voor zover verschillen in karakter tussen die terreinen daartoe aanleiding geven. Wel is het voor te stellen dat de te verstrekken informatie wordt gedifferentieerd naar specifieke terreinen. In het familierecht bijvoorbeeld komen bepaalde aspecten, zoals het belang van het kind, aan bod die een meer specifieke benadering rechtvaardigen. Daarnaast bestaat niet voor elk terrein een even grote mate van contractsvrijheid.

3

Zou in het kader van de te nemen initiatieven moeten worden gedifferentieerd tussen online-methoden van geschillenbeslechting (ODR) – een sector in opkomst die door innovatie en een snelle ontwikkeling van nieuwe technologieën wordt gekenmerkt en die bepaalde bijzonderheden vertoont – en traditionele methoden, of zouden integendeel al die methoden zonder onderscheid moeten worden bestreken?

Zoals dat ook voor andere vraagstukken is aangegeven, is Nederland van mening dat on-line en off-line waar mogelijk dezelfde regels moeten worden gehanteerd. Dat geldt ook voor de toepassing van ADR via internet.

4

Hoe zou het beroep op ADR-praktijken op het gebied van het familierecht kunnen worden bevorderd?

Zie laatste alinea vraag 1.

5

Zouden de wetgevingen van de lidstaten in die zin onderling moeten worden aangepast dat ADR-clausules in elke lidstaat dezelfde rechtskracht hebben?

Voor zover bekend zijn de verschillen in wetgeving tussen de lidstaten niet zo groot dat aanpassing daarvan nodig zou zijn in die zin dat ADR-clausules in elke lidstaat dezelfde rechtskracht hebben. Nederland ziet op dit punt dus geen directe aanleiding tot aanpassing van wetgeving. De kracht van ADR ligt in het vermogen om zich aan te passen aan behoeften en omstandigheden. Wettelijke regeling en a fortiori harmonisatie zou die kracht beperken of wegnemen.

6

Zo ja, zou dan op algemene wijze moeten worden aangenomen dat dergelijke clausules rechtsgeldig zijn, of zou de rechtsgeldigheid ervan moeten worden beperkt wanneer ze in adhesiecontracten in het algemeen of in consumentencontracten in het bijzonder zijn opgenomen?

De toegang tot (vormen van) ADR zou aan zo min mogelijk beperkingen onderhevig moeten zijn. ADR-bepalingen hebben in principe dezelfde rechtskracht als alle andere onder het overeenkomstenrecht van de betreffende lidstaten vallende bepalingen (zie ook vraag 1).

7

Wat zou in elk geval de draagwijdte van dergelijke clausules moeten zijn?

Nederland acht het onwenselijk (zie ook vraag 1) om de draagwijdte van dergelijke clausules aan algemene (communautaire) regels te binden.

8

Zou men zover moeten gaan dat wordt aangenomen dat de niet-naleving van dergelijke clausules met zich brengt dat de rechter onbevoegd is om van het geschil kennis te nemen?

Nee. In zijn algemeenheid zal de rechter evenwel in geval van een geldige ADR-clausule (vooralsnog) niet inhoudelijk kennis nemen van het onderliggende geschil. Daarnaast ligt in artikel 6 EVRM het recht op toegang tot de onafhankelijke rechter besloten. Partijen zullen de mogelijkheid moeten houden om zich (in enig stadium) tot de rechter te wenden om hun geschil voor te leggen of om de uitkomsten van de ADR door de rechter te laten toetsen.

9

Zouden de wetgevingen van de lidstaten in die zin onderling moeten worden aangepast dat in elke lidstaat het beroep op een ADR-mechanisme tot schorsing van de verjaringstermijn voor de aanhangigmaking van de zaak bij een rechterlijke instantie leidt?

Voor de beantwoording van deze vraag zou moeten worden nagegaan welke verjaringstermijnen in de lidstaten worden gehanteerd. Daarnaast moet worden gezien of verjaringstermijnen in de praktijk daadwerkelijk een belemmering vormen voor de toepassing van ADR. Is er bijvoorbeeld wel eens een mediation stukgelopen op het feit dat een verjaringstermijn dreigde te worden overschreden? Of wordt om deze reden van mediation afgezien?

Wanneer inderdaad van dergelijke problemen zou blijken zou eventueel gedacht kunnen worden aan een voorschrift dat aangeeft dat vanaf het moment dat een ADR-procedure wordt ingezet de verjaringstermijnen worden geschorst. In boek 3 van het Nederlands Burgerlijk Wetboek is overigens opgenomen dat een «handeling strekkende tot bindend advies» de verjaring stuit (art. 3:316 lid 3). Verder kan van belang zijn dat een verjaringstermijn in Nederland behalve door het instellen van een eis in rechte ook kan worden gestuit door een buitengerechtelijke mededeling aan de schuldenaar.

10

Wat is de ervaring met de werking van de twee aanbevelingen van de Commissie van 1998 en 2001?

Tot dusverre is de ervaring met de Aanbevelingen nog beperkt. Nederland kent tot op dit moment twee ADR-instanties die aan Aanbeveling 98/257/EG zijn getoetst en zijn aangemeld bij de Commissie¹. Op grond daarvan vallen deze instanties tevens onder het bereik van het Europees buitengerechtelijk netwerk van informatiepunten voor buitengerechtelijke geschillenbeslechting in consumentenzaken. In praktische zin betekent dat dat het Centraal Informatiepunt in de lidstaten naar deze instanties zal verwijzen in geval van een grensoverschrijdende klacht, waarvoor een buitengerechtelijke oplossing wordt gezocht. Met de werking van de tweede Aanbeveling is nog geen concrete ervaring opgedaan. De Aanbevelingen bieden een goed houvast om na te gaan of instanties voldoen aan bepaalde minimale procedurele waarborgen. Daaraan kunnen consumenten vertrouwen in deze buitengerechtelijke systemen ontnemen. Tevens bestaat voor de betreffende instanties een prikkel om aan bepaalde processuele waarborgen te voldoen.

11

Zouden de in deze aanbevelingen vervatte beginselen zonder onderscheid op andere gebieden dan het consumentenrecht kunnen worden toegepast en met name tot het burgerlijk recht en het handelsrecht kunnen worden uitgebreid?

De in de Aanbevelingen vervatte bepalingen zijn van dien aard (algemene processuele waarborgen) dat deze ook op buitengerechtelijke systemen en/of instanties op andere terreinen van het burgerlijk en handelsrecht lijken te kunnen worden toegepast. Wel zou voor andere terreinen specifiek moeten worden nagegaan of met toetsing aan dergelijke minimale beginselen zou kunnen worden volstaan dan wel of nadere voorwaarden wenselijk zijn.

12

Welke van de in deze aanbevelingen vervatte beginselen zouden in de wetgeving van alle lidstaten kunnen worden overgenomen?

Zie ook vraag 1. Nederland staat op voorhand terughoudend tegenover de processuele formalisering van ADR-systemen en is dan ook van mening dat opnemings van deze beginselen in nationale wetgeving vooralsnog niet aangewezen is. Wel wordt in Nederland momenteel onderzocht op welke terreinen en op welke manieren de toepassing van buitengerechtelijke geschillenoplossing kansrijk is en welke condities daarbij zouden moeten gelden.

13

Zouden volgens u de huidige wetgevingen van de lidstaten op gereglementeerde gebieden, inzonderheid op het gebied van het familierecht, in die zin onderling moeten worden aangepast dat met betrekking tot de geboden procedurele garanties gemeenschappelijke beginselen gelden?

In Nederland is geen specifieke regelgeving met betrekking tot ADR tot stand gebracht. Beginselen met betrekking tot procedurele waarborgen kunnen worden neergelegd in aanbevelingen als bedoeld in vraag 11.

14

Welk initiatief zouden de instellingen van de Europese Unie in nauwe samenwerking met de belanghebbende kringen moeten nemen op het gebied van voor de derden geldende gedragscodes?

¹ Het betreft de geschillencommissies ressorterend onder de Stichting Geschillencommissies voor Consumentenzaken (SGC) en het Klachteninstituut Verzekeringen.

Nederland voorziet ten aanzien van de totstandkoming en naleving van gedragscodes en andere vormen van zelfregulering met name een ondersteunende en stimulerende rol voor de instellingen van de EU. De vaststelling van en controle op dergelijke normen is in de eerste plaats een zaak van de marktpartijen/beroepsverenigingen zelf. In Nederland houdt bijvoorbeeld het Nederlands Mediation Instituut (NMI) zich bezig met de totstandkoming van een systeem voor de kwaliteitsborging van mediation en mediators in Nederland. Sluitstuk van dit systeem vormt het gecertificeerd mediatorschap op basis van de (Europese) EN-norm. De Nederlandse overheid moedigt dergelijke kwaliteitsinitiatieven aan, maar benadrukt tegelijkertijd dat de primaire verantwoordelijkheid ervoor bij de markt (beroepsgroep) berust.

15

Zouden de wetgevingen van de lidstaten in die zin onderling moeten worden aangepast dat in elke lidstaat de vertrouwelijkheid van ADR gewaarborgd is?

Zonder nader vergelijkend onderzoek kan niet worden beoordeeld of met betrekking tot dit punt behoefte bestaat aan communautaire regelgeving. De vertrouwelijkheid van hetgeen in de ADR-procedure, bijvoorbeeld een mediation, aan de orde komt, kan mogelijk tot problemen leiden wanneer na een mislukte mediation de derde als getuige voor de rechter dient te verschijnen. De derde (mediator) heeft weliswaar een geheimhoudingsplicht waar hij/zij voor de rechter een beroep op kan doen, maar behoort (in Nederland) niet tot de categorie van beroepsgroepen aan wie op basis van hun ambt tevens een (wettelijk) verschoningsrecht wordt toegekend. Tot dusverre heeft dit in de praktijk nog niet tot problemen geleid. Wel wordt momenteel in het kader van lopende projecten met mediation in de justitiële infrastructuur en aan de hand van wetenschappelijk onderzoek naar mediation in omliggende landen bezien of het ontbreken van een dergelijk recht van invloed is op het welslagen van mediation als volwaardig alternatief ten opzichte van andere wijzen van conflictoplossing.

16

Zo ja, op welke wijze en in welke mate zou die vertrouwelijkheid moeten worden gewaarborgd? In hoeverre zouden de garanties inzake vertrouwelijkheid ook voor de bekendmaking van de uitkomst van ADR-procedures moeten gelden?

Zie vraag 15.

17

Zou naar uw oordeel op het niveau van de Gemeenschap een regel moeten worden vastgesteld volgens welke aan het einde van een ADR-procedure vóór de ondertekening van het akkoord een bedenktijd geldt of na de ondertekening ervan een termijn tijdens welke de partijen hun instemming kunnen herroepen? Zou deze kwestie veeleer moeten worden geregeld in het kader van de gedragscodes waaraan de derden onderworpen zijn?

Dergelijke bepalingen zouden niet in een regel van Gemeenschapsrecht moeten worden vastgelegd, maar moeten worden overgelaten aan de overeenkomst tussen partijen. Zie ook vraag 1.

18

Is het noodzakelijk de doeltreffendheid van ADR-akkoorden in de lidstaten te versterken? Wat is de beste oplossing voor het probleem van de erkenning en tenuitvoerlegging van ADR-akkoorden in een andere lidstaat van

de Europese Unie? Zouden met name specifieke regels inzake de uitvoerbaarheid van ADR-akkoorden moeten worden vastgesteld?

Zie vraag 1 met betrekking tot de erkenning van uitkomsten van ADR-procedures.

19

Welk initiatief zouden de instellingen van de Gemeenschap volgens u moeten nemen om de opleiding van de derden te ondersteunen?

Zie ook vraag 14. Nederland ziet het in de eerste plaats als de verantwoordelijkheid van de markt (het bedrijfsleven en/of de instellingen die de ADR-voorzieningen aanbieden) dat «de derden» aan bepaalde minimumkwaliteitseisen c.q. een bepaald opleidingsniveau voldoen. Wel is het zo dat de verantwoordelijkheid van de overheid om bepaalde voorwaarden te scheppen en te zorgen voor de waarborging een minimum aan kwaliteit toeneemt naarmate zij het gebruik van de ADR-procedures meer stimuleert, of zelfs verplicht stelt. Om de opleiding van derden te ondersteunen, zouden de instellingen van de Gemeenschap financiële steun kunnen verlenen aan opleidingsinstituten of instanties die zich bezighouden met de kwaliteitsborging en kwaliteitsontwikkeling van de derden.

20

Zou steun moeten worden verleend aan initiatieven, gericht op de opstelling van minimale opleidingscriteria voor de accreditatie van de derden?

Ja, minimale opleidingscriteria voor derden kunnen bijdragen aan een groeiend vertrouwen van burgers in de betreffende ADR-systemen. De kwaliteit van de ADR-procedures wordt immers in hoge mate bepaald door de kwaliteit van de derden die voor die procedures verantwoordelijk zijn. Van belang is evenwel dat de instellingen zich beperken tot ondersteuning van dergelijke initiatieven en niet zelf minimumeisen opleggen aan de derden (tenzij de instellingen zelf partij zijn bij een conflict dat met ADR wordt opgelost).

21

Zouden bijzondere regels inzake de aansprakelijkheid van de derden moeten worden vastgesteld? Zo ja, welke? Welke rol zouden gedragscodes in dit verband moeten spelen?

Aansprakelijkheid van de derden is een kwestie die, naar Nederlands recht primair wordt beheerst door de Nederlandse regels van het contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht. Er is momenteel geen aanleiding bijzondere regels over de aansprakelijkheid van de derden vast te leggen. Niettemin is van belang dat ten aanzien van het functioneren van de derden sprake is van toezicht. De verantwoordelijkheid voor dit toezicht ligt echter in de eerste plaats bij de «markt» (het bedrijfsleven/de instellingen die ADR-voorzieningen aanbieden). In Nederland heeft bijvoorbeeld het reeds genoemde Nederlands Mediation Instituut voor de bij haar ingeschreven mediators een eigen klacht- en tuchtrecht ontwikkeld.